

Quine a naturalistický omyl

MARTIN NUHLÍČEK

Naturalizovaná epistemológia

W. V. O. Quine (Epistemology Naturalized, 1969) prichádza s ideou naturalizácie epistemológie. Odmieta tradičnú karteziánsku epistemológiu postavenú na hľadaní istých základov poznania. Tento fundacionalistický program pokladá za nenaplnený a v princípe zavádzajúci.

Namiesto toho navrhuje skúmanie ľudských kognitívnych procesov, tak ako reálne prebiehajú. Chce sa sústrediť na vzťahy a závislosti medzi sensorickými vstupmi subjektu a jeho verbálnymi výstupmi v podobe „teórií“, čiže opisov sveta a jeho histórie.

Na tieto účely navrhuje využívať empirické prostriedky a epistemológiu zredukovať na kapitolu empirickej psychológie. Epistemológia v tomto podaní stráca tradičný status „prvej filozofie“ a stáva sa kontinuálnou súčasťou vedy.

Problém normativity

V tradičnom filozofickom chápaní epistemológia obsahuje nielen deskriptívny, ale aj evaluatívny a normatívny aspekt. Okrem identifikovania procesov poznávania ich tiež hodnotí z hľadiska ich racionálnosti a niektoré z nich odporúča a iné nie.

V reakcii na Quina sa objavujú výčitky, že jeho naturalizovaná epistemológia nespĺňa uvedené normatívne požiadavky. Empirická deskripcia vzťahov medzi kognitívnymi vstupmi a výstupmi sama osebe nevysvetľuje, ktoré zo skúmaných procesov sú epistemicky „dobré“ a ktoré „zlé“.

Viacerí autori (J. Kim, L. Bonjour) vyjadrili názor, že empirické skúmanie, ktoré navrhuje Quine, síce môže byť zaujímavé, ale nemožno ho nazývať epistemológiou. Tá si totiž bytostne vyžaduje aj normatívny rozmer, podobne ako napríklad etika.

Kognitívne inžinierstvo

Quine na spomenuté výčitky reagoval až s odstupom času (Reply to White, 1986) a odmietavo. Predostrel koncepciu, podľa ktorej aj naturalizovaná epistemológia má normatívny charakter. Túto koncepciu charakterizoval ako tzv. kognitívne inžinierstvo.

Jeho jadro opísal ako „technologiu hľadania pravdy“, resp. predikcií, ktorá spočíva v anticipácii budúcej senzorickej stimulácie. Podľa úspešnosti predpovedania budúcej skúsenosti je možné rozličné kognitívne stratégie hodnotiť ako „lepšie“ a „horšie“.

Normatívna epistemológia sa teda u Quina podobá na akúsi „kalibráciu“ kognitívneho aparátu tak, aby na základe aktuálnych vnemov správne predikoval nasledujúce vnemy. Preto ju opisuje pomocou technologického a empirického jazyka.

Naturalistický omyl

Podľa tradičnej epistemológie epistemické normy nie je možné odvodiť z faktov o skutočnom priebehu kognitívnych procesov. Preskripcia sa nedá vyvodiť z deskripcie. Ide o naturalistický omyl, ktorý je považovaný za hrubú logickú chybu.

Teda ak aj Quinovo kognitívne inžinierstvo dokáže selektovať procesy, ktoré vhodne predikujú budúcu skúsenosť, nemožno z toho odvodiť odporúčanie, že sú to procesy, ktoré by sme mali používať. To je logický skok, ktorý nie je korektne vykonateľný.

Z tohto hľadiska Quinova koncepcia nezakladá pravú epistemickú normativitu. Nedokáže určiť, ktoré kognitívne stratégie sú skutočne racionálne. Samo kritérium predikcie skúsenosti nemusí postačovať na odlišenie napr. okultných alebo konšpiračných presvedčení.

Apriórne fundamenty

Existuje názor, že naturalistický omyl je chybou iba z perspektívy tradičnej epistemológie. Napr. B. Trybulec (*Is Naturalism Normative?*, 2008) tvrdí, že tento „omyl“ dáva zmysel len vtedy, keď predpokladáme nezávislý apriórny zdroj epistemickej normativity.

Podľa klasickej karteziánskej epistemológie pochádzajú epistemické normy z apriórnych zdrojov, ktoré sú dokonale isté a tvoria fundament všetkého poznania. Logicky predchádzajú empirickým skúmaniam, pre ktoré stanovujú kritériá správneho zdôvodňovania.

Kľúčovou ideou naturalistického prístupu je však odmietnutie predstavy, že by existoval apriórny zdroj normativity. Epistemológiu považuje za spojenú s vedou, a preto sa epistemické normy dajú vyvodzovať iba na základe empirických zistení o ľudskom poznávaní.

Deskriptívne a normatívne

Z pohľadu uvedeného názoru je čosi ako naturalistický omyl pri skúmaní poznania nevyhnutný. Naturalisti ho teda nepovažujú za chybu, alebo je to „chyba“, ktorej sa v princípe nedá vyhnúť. Tento postoj vyplýva zo samotnej podstaty naturalizovanej epistemológie.

Tá nehľadá univerzálne, transcendentné normy, ale kognitívne stratégie hodnotí vo vzťahu ku konkrétnemu prostrediu a okolnostiam. Pri takom zameraní je nanajvýš potrebné a rozumné brať ohľad na rôzne empirické informácie o procesoch poznávania.

Naturalistické chápanie normativity teda nevyhovuje štandardom tradičnej epistemológie, ale podľa Trybulec je to jediné chápanie, ktoré si naturalizmus môže dovoliť. Stiera sa tak striktný rozdiel medzi deskriptívnymi a normatívnymi tvrdeniami.

Nahradzujúca téza

Je rozšírené presvedčenie, že Quine (a naturalisti všeobecne) normatívne otázky epistemológie nahrádzajú a vyčerpávajú pomocou deskriptívnych zistení o skutočných procesoch poznávania. H. Kornblith tento názor označil ako „nahradzujúcu tézu“.

Lenže niektorí nesúhlasia, že by sa Quine prihlasoval k nahradzujúcej téze. P. Gregory (Quine's Naturalism, 2008) tvrdí, že v dobe písania svojej práce mal Quine základné normatívne otázky – najmä stanovisko, že základy vedy tvorí zmyslová skúsenosť – už vyriešené.

Z tohto hľadiska Quinova koncepcia nerieši otázku, či je veda založená na zmyslovej skúsenosti, ale rozoberá, akým spôsobom je na nej založená. Neponúka teda kompletnú ideológiu nového programu, ale skôr čosi ako jeho technickú špecifikáciu.

Konečný parameter

Zdá sa, že Quine nemá v úmysle odmietnuť normativitu epistemológie. Odmieta iba jej apriórny zdroj a pevne ju viaže na empirické údaje. Priamo uvádza, že deskriptívne sa stáva normatívnym, keď je vyjadrený „konečný parameter“.

„Konečný parameter“ je možné interpretovať ako normatívny cieľ poznávania v širokom zmysle. Ak ho chápeme ako vonkajší faktor, ktorý sledujeme pri poznávaní, resp. ktorý riadi poznávanie, tak Quinova koncepcia nadobúda zreteľnejší normatívny charakter.

Quine by zrejme súhlasil, že z obyčajného „je“ nevyplýva „malo by byť“. Ale keď do tejto rovnice pridáme prvok konečného parametra, ktorý chceme dosiahnuť, tak odrazu získavame kritérium, vzhľadom na ktoré môžeme hodnotiť rôzne metódy a procedúry ako „lepšie“ a „horšie“.

Implikované normy

Množstvo deskriptívnych viet môže implikovať normatívne vety za predpokladu, že je vyjadrený konečný cieľ, ktorý slúži ako „test“ prediktívneho úspechu. Normativita sa transformuje na opis, ktoré metódy najlepšie vedú k požadovanému cieľu.

Nie je to logická chyba: naturalistický omyl je prekonaný stanovením cieľa, vzhľadom na ktorý sa utvárajú normatívne odporúčania. Prítomnosť cieľa tvorí kritérium pre posudzovanie deskripcií, ktorým tak udeľuje normatívny význam.

Napríklad pri stavbe mosta je možná deskriptívna veta: „Ten oceľový pilier neunesie požadovanú hmotnosť.“ Vzhľadom na konečný cieľ, ktorým je funkčný a bezpečný most, má však táto veta aj normatívny rozmer: „Nemali by sme použiť ten pilier.“

Inštrumentálna normativita

Epistemické normy teda vznikajú ako empiricky formované hypotézy o efektívnosti rozličných postupov pri dosahovaní cieľov. V protiklade k „nahradzujúcej téze“ epistemické normy nie sú redukované na deskripcie, hoci z nich vyrastajú a sú v nich pevne zakotvené.

Naturalistická normativita tak nie je tradičnou epistemologickou normativitou, ktorá sa snažila globálne zdôvodniť metódy poznávania. Naopak, je to akási „lokálna technika predikcie“, ktorá využíva poznatky prírodnej vedy a pôsobí výlučne v jej medziach.

Dá sa povedať, že v uvedenom chápaní má naturalistická normativita inštrumentálny charakter. Naturalizovaná epistemológia si tým zachováva jasný normatívny rozmer, aj keď ho nepostuluje ako absolútny, ale viazaný na konkrétne ciele.

Variabilita noriem

Dôsledkom uvedeného chápania je fakt, že normatívne odporúčania vznikajú vo svetle minulej skúsenosti, no zároveň sú tiež neustále predmetom ďalšieho posudzovania. Epistemické normy sú premenlivé v závislosti od vývinu nášho porozumenia svetu a nám samým.

Teda nemáme záruku, že aktuálne epistemické normy predstavujú definitívne kritériá správneho poznávania. Miera ich prediktívnej úspešnosti sa neustále sleduje a posudzuje, pričom v prípade poklesu dôveryhodnosti môžu byť niektoré odporúčania nahradené inými.

Možno sa domnievať (R. Foley), že takej istej kontrole zrejme neunikajú ani „metanormy“, podľa ktorých prebieha samotné kognitívne inžinierstvo. Empiricizmus či testovateľnosť sa dajú chápať ako princípy, ktoré sa doteraz najlepšie osvedčili pri hľadaní poznania.

Prírodné dôvody

Niektorí sa pokúšajú udeliť Quinovej normatívnej koncepcii širší rámec, keď sa snažia vysvetliť, prečo v jej centre stojí práve kľúčový parameter prediktívneho úspechu pri dosahovaní cieľov. Neraz pri tom siahajú po evolučno-biologických dôvodoch.

Podľa Gregoryho je prediktívny úspech systematicky naviazaný na prežitie druhu a jednotlivca. Spomenutý parameter preto nie je voliteľný, pretože je diktovaný našou povahou organizmov, ktoré sú odkázané na interagovanie so svetom okolo seba.

V opatrnejšej formulácii (H. Kornblith) je táto myšlienka poukázaním na človeka ako na bytosť, ktorá má želania, potreby a záujmy. Ich napĺňanie je však možné len za predpokladu, že vieme vyberať v princípe správne metódy na dosahovanie cieľov.

Literatúra

BONJOUR, L. (1994): Against Naturalized Epistemology. *Midwest Studies in Philosophy*, 19, 283 – 300.

GREGORY, P. A. (2008): *Quine's Naturalism: Language, Theory and Knowing Subject*. London; New York: Continuum.

FOLEY, R. (1994): Quine and Naturalized Epistemology. *Midwest Studies in Philosophy*, XIX, 243 – 260.

KIM, J. (1988): What Is Naturalized Epistemology? In: Tomberlin, J. E. (ed.): *Philosophical Perspectives 2*. Atascadero: Ridgeview Publishing, 381 – 406.

KORNBLITH, H. (2002): *Knowledge and Its Place in Nature*. New York: Oxford University Press.

QUINE, W. V. O. (1969): Epistemology Naturalized. In: *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press, 69 – 90.

QUINE, W. V. O. (1986): Reply to White. In: Hahn, L. – Schilpp, P. (eds.): *The Philosophy of W. V. Quine*. La Salle: Open Court, 663 – 665.

TRYBULEC, B. (2008): Is Naturalism Normative? The Function of Epistemic Norms Within Naturalized Epistemology. *Percipi*, 2, 15 – 27.